

a felsorolásból egyetlen nevet, Németh Lászlót. Ítéletét – pontosabban előítéletét – közvetve fejezi ki, Hegyi Béla interjúgyűjteményéről szólva: „mindenben impresszionista: ahhoz, hogy filozófusnak fogadjam el, tele van az irodalmár velleitásaival; ahhoz, hogy szépírónak fogadjam el, teleaggatja művét a bölcselgés vágyolgásaival”. Kétségtelen, szellemes megfogalmazás. De antipátián, nem elemzésen és a művek ismeretén alapuló vélemény. S hitelét jócskán megkérdőjelezi az az áhítatos tisztelet, amellyel Határ Győző például Lukács Györgyről vagy Déry Tiborról szól.

A kritikagyűjtemény kritikusá felve teszi le a tollat kezéből. Határ Győző is tudja: „Nehezen visz rá a lélek, hogy kritikát írjak a kritikus kritikáiról... ez a másodlagos harmadlagosság esete volna”. Ennek ellenére a kötetben a könyvükkel szereplő szerzők egyötöde – a kilencvennyolcból mintegy húsz – Béládi Miklóstól Kabdebő Lórántig és Lengyel Balázstól Pomogáts Béláig – gyakorló kritikus. Ez az ellentmondás talán fölment a röstelkedés alól. Dicséretes és nagyvonalú kiadói vállalkozás volt Határ Győző kritikáit – a megtévesztő *Irodalomtörténet* cím ellenére – kiadni, de a kötet – saját szóhasználatával élve – nem lesz „ronggyá olvasott szentkönyv”. Arra azonban mindenképpen jó, hogy fölhívja a figyelmet: bárcsak volna Határ Győzőnek elég ideje és kedve, hogy egyszer valóban megírja látomását hét évszázad magyar irodalmáról. (*Tevan Kiadó, 1991.*)

Fűskés Tibor

A naplóhős bújócskája

SZIJJ FERENC: A FUTÁS NAPJA

Szijj Ferenc hőseinek életét nem a cselekvés, hanem a történes határozza meg. Átengedik magukat az életüknek, mely monoton egyformasággal ringatja át őket egyik naptól a másikba. A történesek monoton sorát az alvás tagolja. Aludni jó. Nem azért, mert az alvás megszakítja a történesek egymásutánját, hanem azért, mert zavartalanná teszi azt. Alvás közben még azokra a vegetatív cselekvésekre sincsen szükség, amelyeket az ébrenlét megkövetel. Az evést, az ivást, a testi kielégülést vagy elhossa az álom, vagy nem; de tenni nem kell érte. Az alvás számukra kábítószer; hatása a morfiúméhoz hasonló, mely tompává tesz és érzéketlenné. Életüket igyekeznek alváshoz közeli állapotban, tompán és érzéketlenül élni. Környezetükkel alig kommunikálnak, mondataik az alapvető életfunkciók körébe sorolhatók. Többnyire az olvasóról sem vesznek tudomást. Egyes szám első személyben dűnnyögnek az orruk alatt. Mindenki látott már szakadt külsejű embereket magukban beszélni az utcán: ők azok. Többnyire idősek, néha fiatalabbak, néha jobban öltözöttek, néha intellektuálisak. Mennek, és mintha burok zárná őket körül.

Ott vannak szinte minden novellában, tapintható közelségben látjuk őket, rájuk ismernénk fényképfelvételeken. A kötetnek azonban mégsem ők az igazi hősei. Az igazi főhős testetlen, arcéle elmosódott, jelenléte mégis jól érzékelhető. Jelen van a többiek minden mozdulatában, pohárért nyúló kezében és kábult álmaiban. Nem más ő, mint a költői én. Mert Szijj Ferenc lírikus, élménye a világról lírai, és mondandója is az.

Azt mondja szüntelen, hogy hogyan érzi magát a világban. Arról beszél, amiről a lírikusok évszázadok óta – de nem úgy. S a dolog éppen itt és ezért kezd érdekessé válni.

Az alanyi költészet mára úgy járt, mint korábban a lánghólvó szív metaforája: még slágerszövegek sem jó igazán. A költők jelentősebbjei egyszerűen hátat fordítottak neki. Az érzelmek közvetlen, organikus kifejezése helyett szerelnek, vendégszövegeknek, ironizálnak, prózáznak, rejtőzködnek, s nagy titokban talán sóvárogva gondolnak arra, hogy milyen jó is volt egyszer, amikor még arról is lehetett verset írni, hogy milyen szép a reggel. Vagy hogy mennyire nehezen elviselhető a világ. Amit Szijj tesz, az nem más, mint kísérletezés az önkifejezés kísértésével. Nem azért bújik hősei és a próza műfajának háta mögé, mert nem akarja megmutatni önmagát, hanem mert hitelesen szeretné tenni ezt. Az érzelmekről ma nem beszélni kell, hanem érzékelhetővé tenni őket. Vagy még inkább: fel kell kelteni őket az olvasóban. Hogy ő maga juthasson el arra a pontra, amiről a költő beszélni szeretne, s ezáltal fölöslegessé is váljék a szó. Ehhez viszont láthatóvá kell tenni azokat a körülményeket, azt a viszonyt, amely a költői ént a világhoz fűzi, amely élményeinek és érzelmeinek forrása. A kör azonban e ponton könnyen rövidre zárulhat: ha a lírai én közvetlenül beszél körülményeiről, akkor már majdnem érzelmeiről beszél.

A költő, e veszélyt érzékelve, mások bőrébe bújik. Méghozzá olyan hősöknek a bőrébe, akiknek inkább csak körülményeik vannak, mintsem érzelmeik. Ez persze pontatlan íg. Inkább: érzelmeik nem törnek át körülményeik burkán. Elérhetetlen vágyaik nagyon is elérhető közelségűek. Terike ott áll a söntéspult túlsó oldalán, és méri az italokat (*Így kezdődik*), L. kisasszony idegszanatóriumi ágya biztos nincsen ötven méternél távolabbra a kertész odújától (*A második eset L. kisasszonnyal*), s az elhagyott szerető kredencéből előkerül háromszáz forint, ha a kért ötszáz már nem is (*A futás napja*). Monologizálnak. Néha mintha feltételeznék, hogy valaki figyel rájuk, néha csak mormognak maguk elé. Alapvetően egyformák, útjuk meghatározott, és a tökéletes tompaság irányába visz. Közöttük a különbség csak kronológiai: biztosan eljut majd a dűnnyögés állapotába az is, aki ma még viszonylag összefüggően beszél, mint a leszázalékolt hadbíró százados (*Látogatás az orvosnál*), vagy a bécsi ösztöndíjas könyvtárkutató, a kötet majdnem egyetlen értelmiségi hőse (*Kirándulás Hellába*). S hogy ez valóban így van, azt bizonyítja a záró novella (*Menekülés. Jövő idejű töredék*). A monológok korábban mindig a jelenig érő múltat idézték; ez az írás a jövő víziója. Azokról az időkről szól, amikor a metró évek óta nem közlekedik már felújítási munkák miatt, helyette metrópótló földalatti villamosok járnak, és egy használt esernyőt négyezer-ötért kínálnak megvételre, bár a végén már odaadnák hatszázért is. Értelmiségi hőse, a leszázalékolt nyelvtenár (megszűnt a nyelv, amit tanított) ugyanúgy dűnnyög az orra alatt, mint a kötetnyitó novella, az *Így kezdődött* leszázalékolt lumpenproletárja. Szijj Ferenc munkája tehát a leszázalékoltaké, mostaniaké és eljövendőké. Az arctalan hősöké, akik egyformák és mégsem azonosak; akikre rácsukódott a világ.

A novellák rendkívül aprólékos, néha szinte naturalista képet adnak hőseik világáról. Mégis információhiányosak, s minél inkább dűnnyögők, annál inkább azok. Ugyanakkor: minél részletesebbek, annál inkább dűnnyögők. A kötetnyitó *Így kezdődik* hősének múltjáról nem derül ki több néhány fájdalmas töredéknél, még azt sem tudjuk meg, hogy mi a foglalkozása, ám pontos képet kapunk mosási szokásairól és arról, hogy Rigáját, amire két visszapillantó tükröt szerelt és egy pótlámpát, de rossz a karburátora, Babettára szeretné cserélni Lajos bácsival, akiről egyébként szintén nem tudunk

semmit. Mert őt akkor éppen ezek a dolgok foglalkoztatják, és mivel nem nekünk beszél, hanem önmagának, ezért nem is idézi fel a számára nyilvánvalót, csupán az aktuálisat. Azt viszont részletesen, néha többször is. Az összefüggéseiből kiragadott részletezés egyszerre tesz földközeli és furcsán lebegővé. A kevésbé dünnögő elbeszélések kevésbé lebegnek; a leszázalékolt hadbíró még feltételezi, hogy valaki figyel talán monológjára, szeretne megértetni valamit, s figyelmezteti önmagát, ha monológja túlságosan is összefüggéstelenné válik: „de ehhez előbb el kell mondani egyet s mást.” (*Látogatás az orvosnál*) Létélménye, világerzékelése azonban neki is információhiányos, s ezért végső soron, minden igyekezete ellenére, monológja is az marad. Saját körén túl nem lát, ami azon kívül esik, azt csak ingerként érzékeli, s nem értelmezi. Magatartásával válaszol rá ösztönösen, mint *A futás napja* című novella hőse a tévé által szervezett és közvetített, százezreket megmozgató városi maratonira. Jár italmérésről italmérésre, jól kiszámított stratégia szerint, takarékosan kortyolgatja fröccsét, s nézi a futást a kocsmái tévékészülékeken, hallgatja a futókkal készített riportokat. Kicsit a beatirodalom hőseiére emlékeztető világerzés ez, akik szintén csak a saját világukon belül rőtáltak végtelen köreiket, s ami azon kívül esett, azt egyetlen monolit, rájuk dőléssel és eltemetéssel fenyegető tömbként érzékelték. Az azonosság azonban még élesebbé teszi a különbözőséget: a beatnik minden erejével lázadt és kitörni igyekezett, míg Szijj hőseinek válasza a rezignált belenyugvás, az életműködések alapszintre redukálása, a *lassú élet*.

A kötet novellái tehát mindenképpen információhiányosak, két okból is. A hősök nincsenek birtokában bizonyos tudásnak, máskor pedig még azt sem osztják meg velünk, amit tudnak. E kétféle hiány egymástól elválaszthatatlan, az első egy idő után a másodikba torkollik, és összefonódik vele. Csak idő kérdése, hogy dünnögővé legyen mindenki. Az arctalan hősök mögött közös determináltság, közös létérzékelés körvonalai rajzolódnak egyre határozottabban elő, s e körvonalakból fokozatosan a voltaképpeni főhős, a lírai én bontakozik ki. De ez így megint csak pontatlan. Szijj Ferenc köteté gondosan, ám nem lineárisan szerkesztett; inkább a visszautalások sorára épül. A lírai ént, annak világhoz való viszonyát már a kötet második darabja érzékelhetővé teszi. Címe *A naplőhős monológja*, műfaja lírai vers, még ha annak szikár és visszafogott fajtájából való is. Itt nincs bűjócscsa, ez a szókimondás helye. „Napról-napra megfeszített munkát végzek, / hogy megmaradjak a lét felszínén.” – kezdődik a vers, s aztán sorról sorra jönnek az első novellából már ismerős, a következőkből pedig a versre ismerősként visszautaló motívumok, a reggel, az ébredés, az este, az álom, az idő, a „túlzott jelentésű környezet”, s befejezésül hangsúlyosan az életfunkciók redukálásának programja: „A testemmel kell fenntartanom / azt a vad folytonosságot minden esemény / és a többi test között, mely engem / vágytól és emléktől megkímél.” A verset ébrenlét és álom, képzelet és valóság töredékei, a *Rövid idejű történetek* követik. Rövidke kétszeresen is: rövid történetekről szólnak röviden. És mindig csak történetekről, vagy ha úgy tetszik, eseményekről. Esemény esemény hátán, még cím sem választja el őket. A hős következetesen passzív: vágytól és emléktől kéméli magát. Az olvasó persze csak megérez valamit abból, amit az utóbbi félmondat szándékolt direktséggel fogalmaz meg, azért, hogy jelezhesse: hogyan kezd el működni a visszautalások rendszere. Persze nem csupán így és ezáltal. Mindjárt itt van a monológ szó a vers címében, mely kapcsolatot teremt a kötetnyitó novellával, a névtelen Riga-tulajdonos dünnögő monológjával, míg a kötet további írásainak monológformája mindegyre visszautal a versre. A versbeli monológ birtokosa pedig – a naplőhős – a lírai ént határozza meg köze-

lebbről, és a monológformával való további szembesülés során arra ösztönöz, hogy a kötet egészét lírai naplóként olvassuk, beszámolóként azokról a körülményekről, arról a világerzésről, amely *A naplós monológia* vallomását ihlette.

A lírikus tehát bújócskát játszik velünk, és tovább kutatja a lassú élet titkát. (JAK–Pesti Szalon Könyvkiadó, 1992.)

Szajbély Mihály

„...sietős utam volt.”

HERBSZT ZOLTÁN: ZSOLTÁR A SÖTÉTBEN

Szerencsére nem volt igazam, amikor 1983-ban a fiatal szegedi költők *A hazatérés lehetőségei* c. antológiájának előszavában ezt írtam a két évvel előbb nagyon fiatalon, hirtelenül és váratlanul, súlyos betegségben elhunyt Herbszt Zoltánról: „Őt talán már csupán ez az antológia őrzi meg az utókornak, azért is válogattunk az ő verseiből bővebben.” Az édesanya a lehető legméltóbb gondozója lett fia hagyatékának, s jó segítőkötet talált a fiatalokat mindig példásan támogató Vasy Gézában és az atyai költőbarátban, a Sopronhoz szoros szálakkal kötődő Jánosy Istvánban – aki *Haftz sírjánál* c. versében klasszikus metrumban, veretes alkaiozi strofákkal siratta el a 22 évesen meghalt szegedi egyetemista költőt a Tiszatájban. Nekik köszönhetően jelenhetett meg 1986-ban *Kőtollú madár* címmel Herbszt Zoltán első, posztumusz kötete az Eötvös Könyvek sorozatban. Most pedig itt van az újabb válogatott verseskötet a fölnevelő szűkebb pátria – egészen pontosan a győri Hazánk Könyvkiadó Kft. és a Győr–Moson–Sopron Megyei Postaigazgatóság – támogatásával: akik ilyen jó ügyre áldoznak a mai világban, nagyon megérdemlik, hogy illőn megköszönjük.

Abban viszont teljesen igazam volt, amikor az említett előszóban így méltattam Herbszt Zoltán költészetét: „Meggyőződésem, hogy a mai húsz év körüli költőgeneráció egyik legkiválóbbja volt... Nagyszerű ember volt és nagyszerű barát, költőként is a legjobbak közé emelkedhetett volna. Biztosíték volt erre kivételes költői felelősségtudata, a nemzeti és az egyetemes emberi egységben látása, annak az eszménynek középpontba állítása, amelynek számára az erkölcsi tisztaság és helytállás bármily megpróbáltatások árán is a legfontosabb; s biztosíték volt rá jó formakézsége és mesterségbeli tudása is.” A kötetek mindenben igazolták véleményemet. Mert akár eltekintünk a fájdalmasan rövidre szabott emberi és költői életpályától, akár nem: feltűnően érett és egységes költészet Herbszt Zoltáné, szemléletmódjában és formavilágában egyaránt.

Legkedveltebb vershelyezete a mozgalmasság, a lírai hős állandó útonléte:

*autón, motoron és gyalog
folyton csak érkezem
s megyek is tovább*

(Barátaimnak)

A kérdés mármost az, hogy milyen gazdag jelentéstartományt sűrít magába és sugároz ki ez a lírai szituáció; s hogy Herbszt Zoltán költői látásmódja mennyire